

ISTORIJA JEDNE RECEPCIJE: KAKO (NI)SU ČITALI KODERA . . . (VIII)

Sava Damjanov

U slavu i spomen Đorđa Markovića Koderu (1806—1891)

KODERIUM, zagonetna reč koju bi pesnik Romoranke, taj istinski mag jezika, mogao pretvoriti u bezbroj neponovljivih reči-bića. Ali, u njegovom beskrajnom rečniku ona se javlja samo jednom, u pismu Mariji Milutinović (1858), da bi označila pesnikove jezičko-umetničke projekte, tj. njegov, Koderov Tekstualni Univerzum. Nije li nam tim Imenom on, koji je verovao da Ime zaista predstavlja Suštinu, sugerisao nešto važno, nešto što treba da respektuje svako ko na neki način ulazi u Koderov Univerzum (koji, naravno, mora biti tekstualni, tj. jezički)? Ako jeste, onda ovo mesto može samo tako da se zove: jer, ovde se tekstovi-hodočasnici klanjaju senima tog Univerzuma, u vreme kada se navršava 99 godina od smrti njegovog Tvorca. Da, upravo tako je moralo biti, ovaj prostor morao se otvoriti baš na 99-godišnjicu Koderove smrti (a ne, recimo, na stogodišnjicu — kako to obično biva!), jer samo mistični broj (99) može se posvetiti Onome ko je u svojim pismima pozdravljao demone, dopisujući na koverta-ma ili belinama magijsko-vradžbinske formule i poruke za htionska bića. Zato, ovaj KODERIUM treba shvatiti i kao svojevrsni spomenik (u znaku 99) Đorđu Markoviću Koderu, jednom od najradikalnijih, najinovativnijih i najoriginalnijih stvaralaca u srpskoj književnosti, koji — zanemaren i potcenjen od te iste književnosti — pravi spomenik, u stvarnosti, još uvek nema. . .

Sava Damjanov

Drugi od dva pomenuta, recepcijski irelevantna, meduratna napisa o Koderu, svojim jedva prisutnim književnim aspektom ne otvara mogućnosti za ozbiljniju analizu: reč je o kratkom biografskom prilogu Vase Stajića iz njegovih **Novosadskih biografija**¹¹⁵, u kojem se registruje jedan dokument o Koderu kao učitelju mačevanja (u Segedinu, 1837.), uz napomenu da je ova »zagonetna ličnost« napisala i **Romoranku**. Oprezni pozitivist Vasa Stajić ovde se uzdržao makar i od ovlašnog suda o toj knjizi, mada mu ona — sudeći po jednoj uzgrednoj opasci u njegovoj studiji o Zmaju — nije bila sasvim nepoznata: naime, govoreći o **Snohvaticama**, Stajić tvrdi da u ovoj poetskoj zbirci »pesnička duša« Zmajeva »svoje pipke pruža dublje u narodni život, nego što je to mogao i Đorđe Marković Koder, pisac Romoranke«¹¹⁶. Citirana opaska barom nagoveštava Stajićev (sasvim očekivani) sud o Koderovom stvaralaštvu, koji podrazumeva barem dve komponente. (1.) da je osnovna intencija autora **Romoranke** bila što dublje zahvatanje »narodnog života« (što je tipično modifikovano-vukovsko učitanje, jer ako je Koderu u narodnoj kulturi nešto instinski interesovalo, onda su to bili prevashodno njeni mitski, misterijski, magijsko-okultni slojevi, a ne »narodni život« u etnografskom, idealno-kulturnom, poetsko-istorijskom i sl. smislu) i (2.) da su književno-umetničke vrednosti (ili, romantičarski rečeno, »pesničke duše«) J. J. Zmaja i Đorđa Markovića Koderu neuporedive — dakako, na štetu ovog drugog, jer prvi »svoje pipke pruža dublje u narodni život«, tj. mnogo je bliži idealnoj paradigmi srpske vukovsko-romantičarske škole i njenih poklonika, akademskih (i uopšte, oficijelno etabliranih) književnoistorijskih tumača. . .

12. NEOČEKIVANI, DRAGOCENI RECEPCIJSKI ISKORAK: ŽIVKO MILIĆEVIĆ DEFINIŠE KO JE, ZAPRAVO, BIO KODER. . .

Jedini tekst iz perioda naše međunarodne književnosti koji je Koderovom stvaralaštvu pristupio s dužnom pažnjom, i koji je, stoga, rezultovao nekolikim ozbiljnijim i relevantnijim uvidima, umnogome upotrebljivim i danas, jeste esej Živka Milićevića **Naš prvi pesnik modernista**, objavljen 1939. u njegovoj knjizi **Književne hronike**¹¹⁷ (iako je osnovne ideje tog teksta Milićević izneo još 1926.)¹¹⁷. Zanimljivo je da ovaj pokušaj afirmacije i revalorizacije Đorđa Markovića Koderu (najodlučniji i najrezolutniji u dotadašnjoj srpskoj književnosti) dolazi od autora koji nije bio perjanik naših tadašnjih modernističkih i avangardnih struja (naprotiv!) i čiji literarni ukus je preferirao

— primerice — prema prozi jednoga Stevana Jakovljevića (za čiju je **Srpsku trilogiju** isticao da je prevazišla »sve druge druge jugoslovenske pisce koji su do danas pisali o ratu« i da je ravna velikim evropskim ostvarenjima na istu temu¹¹⁸). No, i pored toga Milićević je bolje od svih — neretko i isključivih — antitradicionalista i radikalnih književnih inovatora osetio ogromne potencijale Koderovog stvaralaštva i prvi jasno razumeo pravi značaj koji to stvaralaštvo ima u kontekstu srpske jezičko-umetničke tradicije (što je za recepciju ovog pesnika možda bilo i najvažnije).

Već sam naslov Milićevićevog eseja [**Naš prvi pesnik modernista**] nedvosmisleno otkriva njegovu vizuru: Koder je stvarni preteča, autentični anticipator modernističkih strujanja u srpskoj meduratnoj književnosti, i Milićević upravo na tu činjenicu — u izrazito polemičkom tonu — upozorava svoje suvremenike-moderniste, jer je oni nisu bili svesni. Na samom početku teksta Milićević ističe da bez sumnje već postoji »nova književnost«, »nova poezija, nova pripovetka, nova kritika«, »novi izrazi i novi mladi pisci koji ih traže i objavljuju«, odnosno da u našoj tadašnjoj književnosti postoji novi duh, koji se »naročito manifestovao u pesništvu« i da »samo oni iz čijih pesama veje taj još dovoljno nerazgovetan, ali veliki duh novih dana, samo oni imaju pravog značaja i istinske vrednosti, a svi ostali ili su nedostojni, ili sažaljenja dostojni i vremenom pregaženi«¹¹⁹ (očito ovde Milićević pomalo ironično parafrazira stav predstavnika tog »novog duha«). Ključno pitanje koje u vezi sa prethodnim opaskama autor postavlja, jeste — kada se, zapravo, pojavila nova pesnička struja kod nas, tj. »kada se iskazao prvi put taj novi moderan pesnički duh koji je preobrazio i preporodio našu poeziju« i »ko je tvorac. . . ko je otac nove pesničke škole i nove poezije«¹²⁰? Prema mišljenju Živka Milićevića, taj radikalni preobražaj srpske književnosti nije začeo posle (I svetskog) rata — kako to »jednoglasno« tvrde vodeći pisci novih pravaca — niti se njegovim rodonačelnicima mogu smatrati Ljubomir Micić, Tin Ujević, Rastko Petrović i ostali »slavni naši najmlađi pisci«, jer »najnovija književna struja, hučno manifestovana »Zenitom«, »Hipnosom«, »Putevima«, »Otkrovenjem« i tako dalje. . . u stvari nije nova u onome što je bitno kao njen duhovni i, kako najmlađi pisci misle, njen revolucionarni stav«. Prethodno postavljeno pitanje, kaže Milićević, »možda je rešeno i davno već. . . njega je rešila istorija, stara, prezrena, potcenjivana i omrzuta, ali vrlo opasna Istorija književnosti«: »i pored toga što stvar izgleda neverovatna, naša nova poezija samo je plod tradicija« i u svom izražajno-inovacijskom vidu ona se kod nas »kao nova javila prvi put još skoro pre čitavog jednog veka«¹²¹. Ostavljajući po strani neka Milićevićeva (netačna) preterivanja (recimo, da je pogrešno tadašnje srpske književne »izme« dovoditi u bilo kakvu vezu sa

¹¹⁷ Živko Milićević, *Književne hronike II*, Beograd 1939, str. 89—101.

¹¹⁷-B V. Nav. delo, str. 183.

¹¹⁸ Nav. delo, str. 88.

¹¹⁹ Živko Milićević, *Naš prvi pesnik modernista*, *Književne hronike II*, str. 89.

¹²⁰ Nav. delo, str. 90.

¹²¹ Nav. delo, str. 90—91.

¹²² Nav. delo, str. 92—93.

sličnim pokretima na Zapadu, ili da istaknuti stvaraoci generacije iz dvadesetih i tridesetih nisu **nimalo** novi) možemo s odobravanjem pratiti osnovnu nit njegovog dijahronijskog promišljanja, pošto se ona kreće jednim izrazito produktivnim, otkrivalačkim putem, na kojem on kao izvesnog pra-oca modernističkih jezičko-umetničkih strujanja pronalazi Simu Milutinovića Sarajliju (još »naivnog« i »nesvsnog«, ali »maglovitog«, »intuitivnog«, jezički »zakukuljenog«) dok kao »nesumnjivo pravog tvorca«, »potpuno izgrađenog u pojedinostima i potpuno određenog u celini« kao pesnika »čija prava prvenstva danas se više neće smeti usuditi niko da odreče« jer je istinski »rodonačelnik nove škole«, Miličević vidi Đorđa Markovića Kodera¹²². Autor eseja **Naš prvi pesnik modernista** tokom teksta još eksplicitnije će odrediti prevratnički značaj Koderove pojave u kontekstu srpske jezičko-umetničke tradicije, pišući da **Romoranka**, »jedna od najzanimljivijih knjiga koje je dao naš 19. vek«, kao ni jedno drugo delo »otvara novu epohu u srpskoj književnosti i srpskoj poeziji«, iako je trebalo »preko šezdeset godina pa da se to uvidi«.

Zanimljivo je, u ovom kontekstu, zapaziti da je Miličević uočio i Skerličevo krupno ogrešenje o pesnika, sadržano u čitavom na ovaj nije osetio i uvideo »sav značaj **Romoranke**, neslučeno veliki tek u naše dane«, stoga što je Koder »pošto jednim novim putem, otkrio jedan novi pravac, koji je u stvari bio pravac današnje moderne lirike«, tako da on sa njom zapravo deli »isto nadahnuće, isti red ideja, isti rečnik« (nezavisno od toga da li je njegovo jezičko-umetničko opredeljenje bilo plod »svesne pobune« protiv ondanjih poetskih stereotipa ili »podsvesnog nadahnuća«)¹²³. Miličević je, kako sam kaže, u Koderovom stvaralaštvu prepoznao »čitavu jednu novu i veliku pesničku školu«, »snažnu žicu one poezije koja se danas pretvorila u reku, u vodopad, u bujicu koja plavi i natapa dnevne listove, časopise, povremene, spise, knjige stihova i knjige proze«, a takođe je otkrio u pesnikovom »simboličnom načinu izražavanja sličnost, čak istovetnost sa današnjim pisanjem«, »podudarnost u svemu, čak i u interpunkciji« — što se, po njemu najbolje može dokazati »potcenjenim profesorskim metodom« poredenja tekstova našeg prvog moderniste i tekstova novih (meduratnih) srpskih modernista. Dakako, autor pomenuti metod primenjuje u svom eseju, poredeći Koderovu poetsku prozu sa jednim poetsko-proznim fragmentom Dušana Jerkovića, koji je — zaključuje on — uspeo da piše »skoro sa toliko isto sreće i nadahnuća, sa toliko isto žara i poleta kao i Đorđe Marković«¹²⁴. Iako je već od početnih redova eseja jasno da se ovakvo poredenje — u Miličevićevoj vizuri mora ostvariti na štetu novih modernista, on taj stav na kraju ipak i posebno naglašava, kao još jedno pokriće teze o prevratničkom značaju i veličini Koderovog stvaralačkog projekta: hvaleći bujnu proročku imaginaciju **Romoranke**, on kaže da »tako dug dah intuicije... (nije) našao ni kod jednog najnovijeg intuitivnog liričara«, koji su »u pogledu na to samo ubogi Lazari«, dok je »Đorđe Marković bogataš sa čijeg stola izobilno padaju mrve od kojih oni mogu da životare« — dakle, u kontekstu »današnjih novčenja« ne sme se zaboraviti »da se istorija ponavlja i da nema ničega novog pod suncem«...¹²⁵

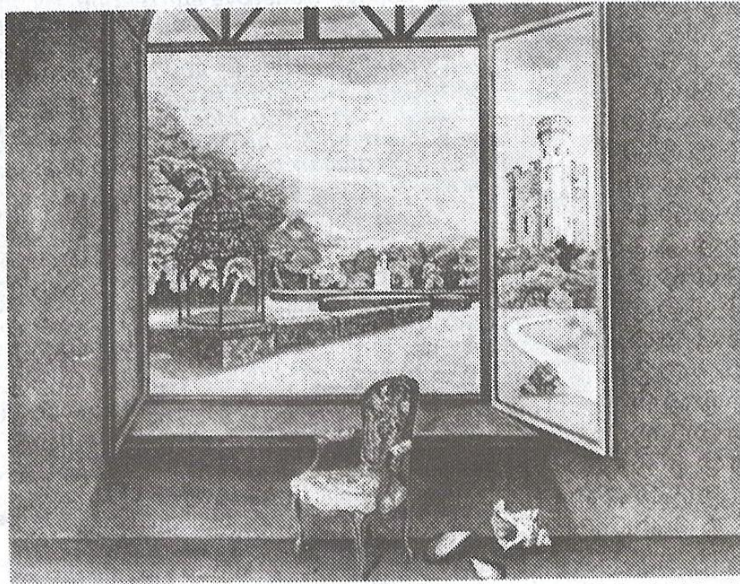
Miličevićeve eseje očigledno je pisan sa uverenjem da će tako biti »izvučen iz zaborava jedan veliki ukleti pesnik« i »utvrđen, bez prigovora može biti, naš prvi modernista«¹²⁶; ma žalost, recepcija i uticaj njegovog teksta nisu bili veliki, možda i zato što je sam autor bio bliži ne-modernističkim strujanjima, a u pretežno konfliktnom odnosu prema tadašnjoj književnoj avangardi, koja — shodno tome — skupa sa svojom čitalačkom publikom, njegove stavove svakako nije primala dobrohotno: najzad, modernistima i avangardistima svakako nije mogla odgovarati ni intencija ovog eseja da se (paradoksalno, pomoću Kodera!) oštro kritikuju, pa i obezvrede upravo njihova inovacijska nastojanja. Ipak, esej **Naš prvi pesnik modernista** predstavlja značajan datum u istoriji recepcije Koderovog dela (mada svojim stvarnim dejstvom nije potvrdio autorovo pomenuto uverenje), a Živku Miličeviću u svakom slučaju treba odati priznanje kao onome koji je prvi smelo, lucidno i precizno definisao Koderovo mesto (i odgovarajući značaj) u srpskoj jezičko-umetničkoj tradiciji: on ga je, ponovimo, tipološki sagledao kao istinskog preteču, anticipatora dvadesetovekovne modernističke poetike, (ali i avangardne, sudeći barem prema imenima i naslovima koje je navodio), a u kontekstu našeg romantizma (nasuprot Skerliču) kao pojavu autohtonu i radikalno različitu u odnosu na preovlađujuće trendove; osim toga, Miličeviću takođe pripada primat u pokušaju reaktualizacije i revalorizacije Koderovog stvaralaštva i njegovog povratka iz tame zaborava u živo tkivo literature čiji je on integralni, relevantni deo. Iako je u takvoj interpretaciji bio umnogome nepravedan prema svojim suvremenima — modernistima i avangardistima, Miličević je svojim tekstom Đorđu Markoviću Koderu podario ono što tvorca **Romoranke** decenijama pre toga nije imao (i potom, takođe, barem još tridesetak godina neće ponovo imati): razumevajući, adekvatnu i pozitivnu recepciju, recepciju koja podrazumeva duboku naklonost i po-

štovanje prema pesnikovom delu, nasuprot ignorantskom, nerazumevajućem pa čak i podcenjivačkom čitanju, kakvo je, inače, sve do naših dana dominiralo kada je reč o Koderovom stvaralaštvu. Slično kao i u slučaju **Kritičnog pregleda Romoranke**, odnosno Ignjatovićeve memoarske recepcije, možemo samo zažaliti što Miličevićeve eseje nije imao pravog odjeka u

srpskoj književnosti (a svojom važnošću i svojim dometima takav odjek nesumnjivo je zaslužio!), što smo, dakle, situaciji da ga registrujemo tek kao jedan od izuzetno retkih, usamljenih i netipičnih pokušaja čitanja Koderovog dela (kakve predstavljaju i dva prethodno pomenuta teksta iz XIX veka): ni ovaj pokušaj nije bitnije uticao na literarnu sudbinu tog dela, najzad i sam je pao u zaborav, iako je duboko zacrtao obrise upravo one recepcijske paradigme koja vodi ka Koderovim ključnim šiframa i koju će u naše vreme razviti i intenzivnije osmisliti autori što su doneli prevrat u istoriji recepcije Koderovog stvaralaštva...

13. POSLEDNJI INTERLUDIJ: DUGOGODIŠNJE ČUTANJE I NEKOLIKO GLASOVA ZA KODERA...

Posle ovog Miličevićeveog teksta, prošlo je gotovo dve decenije dok se o Đorđu Markoviću Koderu kod nas nije ponovo progovorilo. Tokom tog vremena srpskom literarnom scenom dominirale su (soc)realističke tendencije, jedna izrazito utilitarna i ideologizovana književna praksa (ali, naravno, i teorija!), u čijem kontekstu nije bilo mesta ne samo za tako radikalne projekte kakav je Koderov negon i za mnogo blaže iskorake. Zato je obnavljanje recepcijskog interesovanja za njegovo stvaralaštvo i hronološki i koncepcijski vezano za novu modernističku pobunu pedesetih godina, odnosno za oslobađanje srpske književnosti od (prethodnih) dogmatskih stega i radanje jezičko-umetničkih orijentacija koje su umnogome bile oslonjene na međuratni modernizam i avangardu. Ovoga puta, to treba odmah istaći, akteri nove književne pobune pokazali su više sluha za otkrivanje i drugačije iščitavanje sopstvenih literarnih korena, tako da će na duhovnoj putanji koju su oni zacrtali zapravo i početi ozbiljna i istinski osmišljena književna rehabilitacija **Romorankinog** tvorca.

Kača Ljubinković

Prvi tekst koji u to vreme obnavlja potamnelo sećanje srpske književnosti na Đorđa Markovića Kodera, bio je članak **Nekoliko novih momenata iz Koderovog života** Božidara Kovačevića¹²⁷ (koji je — što je vrlo indikativno! — u meduratnom periodu bio uz moderniste). U pomenutom članku Kovačević ne prezentuje neke bitno nove recepcijske uvide, ostajući uglavnom u ravni uopštenih odrednica (**Romoranka** je, po njemu, zanimljiva, originalna, neobična, čudna, tajanstvena, teško objašnjava, hermetična i t. sl.), uz već poznato isticanje Koderove lične izuzetnosti (on je *erudita, osobenjak, ekstravagantan, mudar, ukleti pesnik* i t. sl.)¹²⁸. Međutim, ono što u Kovačevićevom tekstu privlači pažnju, jeste njegovo neskriveno zalaganje za novo čitanje i pravedniju valorizaciju Koderovog dela, kao i očekivanje, uverenje da će se to uskoro ostvariti. Božidar Kovačević iznosi mišljenje da ovaj pesnik ni u kom slučaju nije zaslužio zaborav i nedoćitanost, koji ga gotovo čitav vek prate, jer mada **Romoranka** spada u one knjige koje se retko čitaju (odnosno koje i nemaju čitalaču publiku), njene vrednosti su nesporne, čemu u prilog govori i činjenica da se — kako autor kaže — neki mladi pesnici (njegovi prijatelji) počinju sve više interesovati za Đorđa Markovića Kodera. U svom članku Kovačević s pravom ističe da Koderovo delo tek sada (1955.) može očekivati ozbiljnije proučavanje, jer je njegova čudnovatnost morala biti još čudnovatija i zagonetnija 1862. u vreme pojavljivanja **Romoranke**, vrhunske estetski uzor.

Danas možemo samo nagađati da li je jedan od Kovačevićih (neimenovanih) prijatelja — mladih pesnika iz pedesetih bio i Vasko Popa, jer je upravo on realizovao sledeći korak značajan za recepciju Koderovog dela u srpskoj književnosti. Naime, u svoj »zbornik pesničkog humora« **Urnebesnik** (196.) kao i u **Ponoćno sunce** (1962.) — »zbornik pesničkih snovide-

¹²² Nav. delo, str. 93–95. Važno je naglasiti da Miličević — za razliku od Skerlića — Koderovo stvaralaštvo ne posmatra kao tipičan proizvod »mliadinske škole« srpskog romantizma, već kao fenomen koji suštinski nadilazi njene stereotipe.

¹²³ Nav. delo, str. 96.

¹²⁴ Nav. delo, str. 96–100.

¹²⁵ Nav. delo, str. 100.

¹²⁶ Božidar Kovačević, *Nekoliko novih momenata iz Koderovog života*, »Lectopis Matice srpske«, knj. 376, sv. 6, decembar 1955, str. 587–592.

¹²⁷ Nav. tekst, pas-sim.

nja», on će uvrstiti i tekstove Đorda Markovića Kodera,¹²⁹ pa će, tako, postati prva antologijska verifikacija ovog pesnika kod nas. Doduše, Popina antologijska recepcija u oba slučaja podrazumevala je specijalnu šifru (humornu, odnosno oniričko-fantastičku), ali je svakako i određen valorizacijski čin, kojim je Koder stavljen u onu vrednosnu ravan gde spadaju i njegovi literarno priznati suvremenici (Sterija, Branko, Laza Kostić, kao i naši najbolji pisci od srednjeg veka pa do novijih vremena. Ovakva vrednosna kontekstualizacija Koderovog stvaralaštva dopunjena je i svojevrsnim (implicitnim) tipološko-interpretacijskim ključem, koji je inspirativna naročito u određenju koje nudi **Ponoćno sunce** (tumačenje u oniričkom i fantastičkom ključu nesumnjivo je jedan od adekvatnijih pristupa Koderovom delu); ipak, pravi značaj ovog Popinog revalorizacijskog nastojanja ne treba vezivati samo za činjenicu da je reč o prvoj antologijskoj potvrdi Koderove vrednosti, već i za činjenicu da naši ostali tadašnji antologičari, u čiju estetsku modernost ne može biti sumnje (Mišić, Mihiz, Pavlović i drugi), uopšte ne uzimaju u obzir stvaralaštvo ovog pesnika, i da će takva situacija potrajati sve do naših (pri čemu tu, barem kod pomenutih antologičara, presudna nije bila vukovska dominantna, već pre lični, subjektivni ukus i literarni kriterijumi u koje se Koder nije uklapao).

No, to što je previdela većina tadašnjih antologičara, nisu početkom šezdesetih previdela dva književna istoričara, Triva Militar i Đorde Trifunović. I Militar i Trifunović u tekstovima posvećenim Koderu zalažu se za rehabilitaciju ovog pesnika, s tim što to čine na različite načine i u nešto drugačijim kontekstima promišljanja njegovog stvaralaštva. Tako Triva Militar objavljuje jedan dokumentarno-fikcionalni tekst¹³⁰, koji ne predstavlja književnoistorijski ogled u strožem smislu tog pojma, ali u kojem se, kroz svojevrsan narativno-dijaloški diskurs, podseća na bitne momente iz Koderovog života i stvaralaštva. U ovom tekstu Koder je tretiran kao autor bliži savremenim poetskim tokovima nego glavnim književnim intencijama sopstvene epohe (što se, istovremeno, označava i kao osnovni, razlog zbog kojeg je ostao neshvaćen od svojih suvremenika); nastavljaajući u suštini Miličeviću liniju razmišljanja, Militar ističe da je Đorde Marković Koder bio naš prvi modernista, pesnik koji je barem za sto godina prevazišao svoj vek, originalni preteča aktuelnog, savremenog pesništva, zbog čega bi upravo predstavnici i poklonici tog pesništva trebali da ga izvuku iz zaborava. S druge strane, Đorde Trifunović u svom kratkom eseju **Setimo se Kodera**¹³¹ ne posmatra pesnika prevashodno kao anticipatora modernizma, nego u kontekstu srpske romantičke književnosti, pokušavajući da dopre i do strukturalnih premisa Koderovog stvaralaštva. Oba pomenuta aspekta Trifunovićevog teksta otkrivaju Koderu kao značajnog autora, pri čemu se iznose i neke zanimljive ideje, još uvek vredne pažnje: o postojanju izvesnog *istema*, *porетка* u prividnom jezičko-semantičkom haosu Koderovog dela; o jedinstvu njegove pesničke misli i jezika, kroz koji se, možda, traži *»vaseljenska neomedenost«*; o određenom razlikovanju koderovske poetske linije i one koju reprezentuju Sima Milutinović Sarajlija i Laza Kostić. Najzad, Trifunovićev Tekst zadobija specifičnu važnost i činjenicom da je objavljen u *»Politici«*, jer je tako Đorde Marković Koder izašao iz uskog *»književnog geta«* i bio predstavljen najširoj kulturnoj javnosti (koju, doduše, izgleda i nije naročito zainteresiralo postojanje jednog još neotkrivenog, velikog, hermetičnog pisca iz XIX veka, pošto je u njenom horizontu očekivanja književnost ipak funkcionisala u drugačijim, racionalno-logički dostupnijim šiframa).

Na kraju, treba pomenuti i jednu enciklopedijsku odrednicu o Koderu iz ovog razdoblja, jer je reč o dosad najuglednijem projektu te vrste kod nas — o **Enciklopediji Jugoslavije** Jugoslavenskog leksikografskog zavoda (tzv. Krležinoj Enciklopediji). U VI tomu prvog izdanja ove enciklopedije (1965) postoji odrednica **Marković Đorde — Koder**, čiji je autor Božidar Kovaček.¹³² Na žalost, taj tekst svedoči samo o kontinuitetu neadekvatne, tradicionalističke, pa i negativne recepcije Koderovog stvaralaštva. Naime, Kovaček ovde ponavlja već više puta izrečene sudove o promašenosti i nečitljivosti Koderovog dela zbog *»jezičkog eksperimentisanja«*, mada tom *»eksperimentisanju«* ne odriče svaku zanimljivost; ovakvo čitanje, ovakvo određivanje Koderovog dela (poput nekih docnijih, sličnih) u biti podrazumeva istovetne recepcijske šifre kao i Zmajevu, Skerlićevo, Petrovićevo, pa u tom smislu kao da i ne pripada svom vremenu, predstavljajući svojevrsnu protivtežu tek začetnoj svesti o vrednostima i nužnosti literarne rehabilitacije autora **Romoranke**, svesti kojoj je upravo to vreme, tj. nova, posleratna modernistička pobuna još jednom (no ovaj put efikasnije nego u meduratnom razdoblju) podarila odgovarajući podsticaj...

14 UMETO REZIMEA: ŠTA (NI)JE PROMENILA DRUGA FAZA RECEPCIJE KODEROVOG DELA

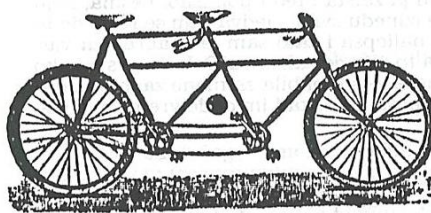
Osnovnom karakteristikom druge faze recepcije Koderovog dela moglo bi se smatrati — kako kvantitativno, tako i kvalitativno — slabo, površno i uglavnom tek uzgredno interesovanje za to delo, tako da, u ovom kontekstu, pesnikova posthumna sudbina nije suštinski bila ni mnogo bolja ni mnogo gora nego ona za života. Racionalno-logička paradigma (a neretko i njoj shodna utilitarna komponenta, u raznim razdoblji-

ma različito obojena) još uvek je dominirala srpskim jezičko-umetničkim i kulturnim prostorom, pa je Koder prevashodno stoga — kao i u sopstvenom vremenu — morao ostati neprihvaćen upravo sa stanovišta razumljivosti, racionalno shvatljivog smisla, semantičke odredljivosti i jasnosti (ili barem *»prevodljive«* nejasnosti), normativno (odnosno u duhu izvesne **pravilnosti**) determinisane poetsko-jezičke lepote, opštepoznatljive tematske relevantnosti (on zaobilazi Istoriju, Stvarnost, Život. . .); iz sličnih razloga su, takode, pojedini afirmativniji pristupi Koderovom stvaralaštvu i sami ostajali izvan prostora pomenute paradigme, i tako bili lišeni pravog dejstva. Tokom tih sedam-osam decenija Koderovo delo je u nekoliko navrata autoritativno (književnoistorijski i enciklopedijski) ocenjeno i verifikovano kao promašeno i bezvredno, što je ozbiljno omelo njegovu intenzivniju i ozbiljniju recepciju, kako zbog same (negativne) prirode informacija koje su o njemu nudile vrlo ugledne literarne i kulturološke sinteze, tako i zbog činjenice da istovremeno nisu pružale ni njegov (eventualni) tačniji i adekvatniji poetički opis: jednom rečju, potencijalni čitalac Koderovog opusa tu nije mogao pronaći nešto što bi ga produktivnije zainteresovalo za ovog pesnika (naprotiv!) i podstaklo na traganje za raritetnim izdanjem **Romoranke** i njegovom zaturenom rukopisnom zaostavštinom. S druge strane, novi, avangardni i modernistički, tokovi srpske književnosti, iz prvih decenija XX veka koji su prevazilazili (katkad i koderovski radikalno) ograničenja racionalno-logičke literarne paradigme, u ovoj fazi ni sami nisu predstavljali dominirajući faktor (naročito ne u književnoj kritici i istoriografiji), a osim toga, primarna sfera njihovog interesovanja bila je evropeizacija naše literature (a ne novo čitanje domaće tradicije). Međutim, kada je naslede tih tokova počelo bitnije određivati kretanja u celokupnoj srpskoj književnosti (i time dovoditi u pitanje apsolutnu dominaciju njene racionalno-logičke paradigme, odnosno inicirati jednu važnu promenu recepcijskog horizonta očekivanja), pojavili su se i znaci dubljeg, konceptijski osvećenog interesovanja za stvaralaštvo Đorda Markovića Kodera, što je otpočelo krajem druge (recimo, u Popinim antologijama, ili u Trifunovićevoj interpretaciji), da bi se punim intenzitetom osvarilo tokom treće faze recepcije Koderovog dela.

Najzad, treba istaći da je, i pored preovladujuće stagnacije u recepciji Koderovog dela, iz faze o kojoj smo do sada govorili ipak ostao i jedan istinski dragocen, nezaobilazan tekst (esej Ž. Miličevića), koji je u mnogo čemu anticipirao ono što će se sa tim delom zbiti u trećoj fazi njegove recepcije. . .

Na prelazu iz šezdesetih u sedamdesete godine našeg veka, počinje treća faza recepcije Koderovog dela, koja traje još uvek, a koju obeležavaju svestraniji i ozbiljniji, teorijski utemeljeni i (najčešće) razumevajući pristupi njegovom stvaralaštvu, kao i napor da se to stvaralaštvo pravednije vrednuje i odredi kako u kontekstu našeg romantizma, tako i u kontekstu celokupne srpske književnosti. Osim toga, ovo razdoblje donosi neuporedivo intenzivniju recepciju Koderovog dela nego prethodna dva: tokom sedamdesetih i osamdesetih godina pojavilo se više od dvadesetak (često i vrlo obimnih) radova o stvaralaštvu našeg pesnika, u kojima je uglavnom reprezentovano pozitivnije i adekvatnije interesovanje za njega nego ranije (što je, dakako, dalo i produktivnije rezultate); isto tako, Koder i njegovo stvaralaštvo predstavljeni su — ali ne u negativnoj vizuri! — i u pojedinim publikacijama udžbeničkog karaktera, a najzad je objavljen i veći deo njegove zaostavštine, što je — uz ponovljeno izdanje **Romoranke** — svakako znatno poboljšalo elementarne predušlove za recepciju tog stvaralaštva. Neki od ovih savremenih radova poseduju izrazitu, pa i radikalnu revalorizacijsku crtu, kao i (ništa manje) izrazitu i radikalnu intenciju da Koderovo stvaralaštvo uvedu u orbitu aktualizirajuće recepcije interpretacijom koja pokazuje da je reč o jezičko-umetničkom projektu što predstavlja istinski deo naše (nevelike) **žive tradicije**. Zahvaljujući svemu tome, Koderovo stvaralaštvo već tokom sedamdesetih prestaje da egzistira kao puki *»specijalitet«*, kao ekstravagantni literarni unikat lišen veće relevantnosti, i postaje prihvaćeno u najmanju ruku kao fenomen dostojan pažnje, koji se — bez obzira na vrednosnu projekciju — ne može jednostavno prenebeći, zanemariti, već se prema njemu mora uspostaviti kakva—takva relacija (a te relacije će, tokom osamdesetih ipak poprimati sve pozitivnije tonove, dok će one pretežno negativne delovati kao svojevrsan izuzetak koji zvuči disonantno, a katkad i anahrono). . .

(NASTAVICE SE)

¹²⁹ Vasko Popa, *Urnebesnik*, Beograd 1960, str. . . odnosno Vasko Popa, *Ponoćno sunce*, Beograd 1962, str. 48. i 120.

¹³⁰ Triva Militar, *Likovi iz prošlosti: Koder, »Branicevo«*, VII, 1961, sv. 5—6, str. 109—118 i VIII, 1962, sv. 1—2, str. 113—120.

¹³¹ Đorde Trifunović, *Setimo se Kodera, »Politika«*, LXI, br. 18194, 31. maj 1964, str. 18.

¹³² Bo. K. Marković, *Đorde—Koder*, *Enciklopedija Jugoslavije*, tom 6, Zagreb 1965, str. 22.

